

GODINA 1948. - 1849. U HRVATSKOJ U NAŠIM UDŽBENICIMA OD 1945. DO DANAS

FRANKO MIROŠEVIĆ

U ovom prilogu autor se osvrće na obradu i prikaz revolucionarne 1848.-1849. godine u našim udžbenicima od 1945. do danas. U svezi s tim on daje ocjenu sadržajnog pristupa programske razrade, načinu opisa događaja i ocjena bana Jelačića u njima. U prvom dijelu se osvrće na programsku razradu, a u drugom na interpretaciju i objašnjavanje pojedinih povijesnih zbivanja.

1. Programska razrada

a) Udžbenici osnovne škole

Nakon uspostave komunističke vlasti 1945. u Hrvatskoj dugo nismo imali udžbenike u kojima bi se opisivala nacionalna, hrvatska povijest. Postojali su uglavnom udžbenici opće povijesti prevedeni s ruskog jezika. Ovaj podatak upućuje na zaključak da tada još nisu u strukturama prosvjetne vlasti bili zauzeti stavovi na koji način pristupiti tumačenju hrvatske povijesti. Učenici su uglavnom povijesna znanja sticali iz zabilježaka s nastavnčkih izlaganja.

Ovu analizu počet ćemo udžbenikom za VII razred osmogodišnje škole i III razred niže gimnazije, autorice Olge Salzer¹. U njemu se 1848./1849. u Hrvatskoj obrađuje u cjelini GODINA 1848.-1849. KOD NAS I U OSTALOJ EVROPI. Na sedam tiskarskih stranica, u jednoj temi opširno se opisuju prilike u Hrvatskoj. Objašnjavaju se događaji vezani: uz veliku narodnu skupštinu u Zagrebu, imenovanje Josipa Jelačića banom, opisuju se seljački pokreti i ukinuće kmetstva, odnos Hrvata prema Austriji i Mađarskoj, govori se o Hrvatskom saboru i njegovom zasjedanju².

Nakon izlaska iz tiska ovog udžbenika, do 1992. tiskana su još tri udžbenika koja su doživjela više izdanja. To su "Prošlost i sadašnjost 2" (autor Olga Salzer) tiskan 1961.³

1) Izdavač Školska knjiga, 1953. str. 218-228.

2) U ovom dijelu teksta, posebno se apostrofira Jelačićeva "reakcionarna uloga" i njegovo "služenje bečkom dvoru". Na kraju teksta donose se Zahtijevanja naroda u originalu kao povijesni izvor.

3) Izdavač Školska knjiga. Ovaj je udžbenik doživio dvanaest izdanja.

Ovaj je udžbenik bio u upotrebi do 1973. kad ista autorica zajedno s Reneom Lovrenčićem piše novi udžbenik pod naslovom "Narodi u prostoru i vremenu 3"⁴.

Udžbenik "Prošlost i sadašnjost 2", 1848./1849. u Hrvatskoj obrađuje u jednoj temi: "Po čemu je poznata 1848. godina u povijesti Evrope" i to u sklopu cjeline KIDAJU SE LANCI⁵. U navedenoj temi daje se zajednički prikaz događaja u Europi s ovim podtemama: "Evropa u plamenu revolucije" i "Bachov apsolutizam" unutar kojih su manji odlomci koji opisuju revolucije u Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Austrijskom carstvu i Mađarskoj. Godina 1848./1849. u Hrvatskoj zajednički je prikazana s događajima tih godina u Sloveniji i Vojvodini, u odjeljcima: "Što je tražilo naše građanstvo", "Seljaci su bili najbuntovniji", "Kako su ispunjeni zahtjevi građana", "Car je iskoristio suprotnosti među potlačenim narodima" i "Bečki dvor iznio pobjedu".

Prikaz 1848./1849. godine u ovom udžbeniku je mnogo lošiji nego u prethodnom s razloga što se povijest utapa u povijest južnoslavenskih naroda unutar Habsburške monarhije. Ovakva programska razrada eliminirala je hrvatski nacionalni problem 1848. Zato učenici nisu bili informirani o stvarnim problemima hrvatske politike u to vrijeme. Na uštrb hrvatske povijesti protežiralo se jugoslavensko zajedništvo⁶.

Novi udžbenik tiskan 1973. pod naslovom "Narodi u prostoru i vremenu 3" napušta koncepciju udžbenika "Prošlost i sadašnjost2". Programski se vraća udžbeniku iz 1953. U njemu se zbivanja 1848. u Hrvatskoj prikazuju zasebno u temi: "Revolucionarna zbivanja u Hrvatskoj 1848./49. godine i posljedice" i to u sklopu cjeline NACIONALNI POKRETI JUŽNOSLAVENSKIH NARODA U XIX. STOLJEĆU. Događaji u Sloveniji i Vojvodini obrađuju se u posebnim temama⁷. Iako se u ovom udžbeniku daje mnogo manje prostora obradi 1848. u Hrvatskoj nego u udžbeniku iz 1953. u njemu se ipak na prikladniji način opisuju godina 1848. u Hrvatskoj. Velik prostor u toj temi obuhvaćaju događaji u Mađarskoj, te događaji vezani uz veliku narodnu skupštinu u Zagrebu 25. ožujka koja postavlja "Zahtijevanje naroda". U ostala dva mnogo kraća podnaslova opisuju se ukidanje kmetstva ("Hrvatska prestaje biti feudalna država"), te rat s Mađarima (odjeljak "Bečki dvor iskoristio je suprotnosti među narodima Monarhije). U ovoj temi nigdje se ne objašnjava uloga Hrvatskog sabora u ovim zbivanjima niti se posebno ukazuje na način ujedinjenja Hrvatske koje je provedeno pod Jelačićevim vodstvom. Nigdje se posebno ne objašnjava ostvarenje potpune samostalnosti Hrvatske koju je Jelačić ostvario prekidom odnosa s Mađarima⁸.

Godine 1985. tiskan je novi udžbenik "Čovjek u svom vremenu 3" autora Dragutina Pavličevića i Filipa Potrebića⁹. U njemu se događaji 1848./49. i dalje obrađuju u temi "Revolucionarne promjene u Hrvatskoj 1848.-1849. i njihove posljedice". Za razliku od prethodnog, u njemu se mnogo iscrpnije i opširnije obrađuju ovi događaji. Uz opis prilika u Mađarskoj obrađuju se opširno zbivanja u ožujku 1848. (Zahtijevanja naroda, ukidanje kmetstva, Jelačićev proglas o ukidanju kmetstva, djelatnost Hrvatskog sabora, rat s Mađarima). Na kraju teme autori se osvrću na uvođenje Bachovog apsolutizma a opisuju se i prilike u Sloveniji sredinom XIX. stoljeća¹⁰.

4) Izdavač Školska knjiga, 1973. I ovaj udžbenik doživio je dvanaest izdanja.

5) Prošlost i sadašnjost 2, str. 40-44.

6) Narodi u prostoru i vremenu, str.85-90. Teme cjeline "Kidaju se lanci" su: Kako su Srbi izvojevali slobodu, Srbija postaje samostalna kneževina, Crnogorci se ujedinjuju u borbi za slobodu, Naši narodi u Habsburškoj monarhiji bore se za slobodu, Po čemu je poznata 1848. godina u Evropi.

7) Izdavač Školska knjiga, 1973. Udžbenik je bio u upotrebi do 1985.

8) Narodi u prostoru i vremenu str.

9) Čovjek u svom vremenu, str. 49-62.

10) Izdavač Alfa 1996.

Novi udžbenik istih autora tiskan je 1992. U njemu se zadržava isti naslov teme i podteme s tim što se dodaju nove podteme: "Josip Jelačić u Slavoniji", a podtema "Rat protiv Mađarske" se dijeli na podtemu "Priprema za rat s Mađarima" i "Početak i tijek rata protiv Mađara". Naslov podteme "Bachov apsolutizam" zamjenjen je podnaslovom "Oktroirani ustav". Novo je i to što se ova tema izdvaja iz ranije cjeline JUŽNOSLAVENSKI NARODI OD KRAJA XVIII. DO SREDINE XIX. STOLJEĆA. Godine 1996. tiskan je nešto izmijenjen udžbenik istih autora. Uz ovaj udžbenik tiskan je i udžbenik Damira Agičića. Oba udžbenika dosljedno razrađuju sadržaje utvrđene nastavnim programom.

Novi udžbenik Dragutina Pavličevića i Filipa Potrebece zbivanja u Hrvatskoj opisuje u tri nastavne teme: "Stanje u Hrvatskoj uoči 1848.", "Ban Jelačić, Hrvatski sabor 1848." i "Odlučan otpor ugarskom hegemonizmu". Za razliku od njihovog udžbenika iz 1992., u ovom se udžbeniku zbivanja 1848./49. u Hrvatskoj, umjesto u jednoj obrađuju u tri kraće teme, s uglavnom istim podnaslovima. U prvoj temi opisuju se revolucionarne promjene u Monarhiji i daju se osnovne informacije o zbivanjima u ožujku 1848. u Zagrebu, kad se na Narodnoj skupštini postavljaju "Narodna zahtijevanja". U drugoj temi opisuju se događaji nakon ožujске skupštine do rata s Mađarima. U središtu razmatranja je Jelačićev prekid odnosa s ugarskom vladom i proglas bana Jelačića o ukidanju kmetstva te djelatnost Hrvatskog sabora 1848. U trećoj temi opisuju se boravak bana Jelačića u Slavoniji, neuspjeh banovih pregovora s Mađarima, uzroci, početak i tijek rata. Na kraju se opisuje slom mađarske revolucije i donošenje oktroiranog ustava.

S metodološkog stanovišta ovo je dosad najbolji didaktičko metodički prikaz zbivanja 1848. u Hrvatskoj u udžbenicima osnovne škole. On nije prostorno veći i opširniji, ali je bolje prilagođen uzrastu učenika. Sažetim podtemema i jasno izraženim podnaslovima omogućuje učeniku lakše uočavanje osnovnih problema, što pridonosi i njihovom lakšem usvajanju¹¹.

b) Udžbenici srednje škole

Prvi udžbenik za srednje škole tiskan u Hrvatskoj, a koji obrađuje događaje iz 1848./49. u Hrvatskoj, bio je udžbenik dr. Mirjane Gross "Historija za III. razred gimnazije" tiskan 1961¹². Do tada se koristio udžbenik Fuada Slipičevića "Historija naroda FNRJ", tiskan u Sarajevu 1954. ijekavskim govorom, ali napisan srpskom jezičnom varijantom¹³. U udžbeniku Mirjane Gross događaji 1848./49. u Hrvatskoj opisani su u temi "Revolucije u Habsburškoj monarhiji". U njoj se nalazi više podtema i to: Revolucija u Beču, Uzroci mađarske revolucije, Obilježja mađarske revolucije, Ukidanje kmetstva u Ugarskoj, Slavenski narodi i revolucija, Jelačić postaje hrvatski ban, Buržoasko-demokratski program narodnog pokreta u Hrvatskoj, Feudalni odnosi u Hrvatskoj uoči 1848., Ukidanje kmetstva u Hrvatskoj, Pokret slovenskog seljaštva, Ujedinjena Slovenija, Početak revolucije u Vojvodini, Majska skupština u Sremskim Karlovcima, Beč i zaoštavanje hrvatsko-mađarskih odnosa, Pripremanje rata s Mađarima, Slavenski kongres u Pragu i austroslavizam, Rat protiv mađarske revolucije, Oktobarski ustanak u Beču, Oktroirani ustav, Slom mađarske revolucije, Značenje i posljedice revolucije¹⁴.

11) ?

12) Izdavač Školska knjiga, 1961.

13) Izdavač Veselin Masleša, Sarajevo 1954. Događaji 1848./1849. u Hrvatskoj u ovom su udžbeniku obradnici u temi "Budjenje nacionalne svijesti i pokušaj ujedinjenja hrvatskih zemalja", str. 98-104. Ova se tema obrađuje u sklopu cjeline "Naši narodi do druge polovice XIX. st."

14) Ova cjelina sadrži deset tema kojima se obrađuje povijest od završetka Napolconskih ratova do 1871., str. 37 do 196.

I u ovom udžbeniku kao i u udžbenicima osnovne škole 1848. u Hrvatskoj prikazana je zajedno sa zbivanjima 1848./49. u Habsburškoj monarhiji. Integrativni pristup sam po sebi nije loš, međutim u ovom slučaju bio je na uštrb temeljitijeg poznavanja nacionalne povijesti. Zahvaljujući nastavnom planu i programu, po kojem je povijest bila zastupljena s četiri sata tjedno, hrvatska se povijest ipak mogla temeljitije obraditi. Stanje će se u svezi s tim uvelike pogoršati ukidanjem gimnazija i uvođenjem prosvjetne reforme. Podjelom srednjoškolskog obrazovanja na pripremni i završni stupanj, nastava povijesti izvodila se samo u pripremnom stupnju (prvi i drugi razred) po dva sata tjedno. Ova je reforma, s obzirom na broj sati i postojeći program, uvelike snizila razinu nastave povijesti u srednjim školama, pa se ni događajima 1848./49. nije mogla posvetiti potrebna pažnja. Za ovaj tip škola tiskani su udžbenici Povijest 1 i Povijest 2. Događaji 1848./49. obrađeni su u udžbeniku Hrvoja Matkovića Povijest 1, u temi "Naši narodi u revoluciji 1848.-1849." u kojoj je ukratko obrađena i 1848./49. u Sloveniji i Vojvodini¹⁵.

Ono što na prvi pogled čitatelj može uočiti u ovom udžbeniku je drastično smanjenje sadržaja u usporedbi sa sadržajem u udžbenicima osnovne škole. Bolje i nije moglo biti jer se cjelokupna povijest čovječanstva morala obraditi u prva dva razreda u dva sata tjedne nastave. Zato se i događajima 1848./49. u Hrvatskoj nije moglo pokloniti više prostora. Ako se k tome doda da je taj dio hrvatske povijesti obrađen na svega dvije tiskarske stranice sa slikama, i to zajedno s događajima u Sloveniji i Vojvodini, onda se može zaključiti da su učenici srednjih škola u tzv. usmjerenom obrazovanju o povijesti u 1848./49. u Hrvatskoj više saznali u osnovnoj nego u srednjoj školi.

Postupnim napuštanjem reforme uvodila su se sve više nova usmjerenja s naglašenim humanističkim obrazovanjem (pa i gimnazijska). Postojeći program je za takva usmjerenja postao neprikladan. Zato se donosi novi program, s bogatijim sadržajem povijesti, koja se u nekim usmjerenjima uči i u trećem razredu. Za ta se usmjerenja 1990. tiska novi udžbenik Povijest 2, autora Hrvoja Matkovića, Blagote Draškovića i Nikše Stančića. U njemu se na drukčiji način prezentiraju događaji 1848./1849. u Hrvatskoj¹⁶.

Godina 1848./49. u Hrvatskoj u ovom udžbeniku obrađena je također u cjelini REVOLUCIJA 1848./1849. U HABSBURŠKOJ MONARHIJI, u kojoj se nalaze dvije teme: "Revolucija u Austriji i Ugarskoj" i "Hrvatske zemlje u revoluciji 1848./1849.", s podtemama: "Političko društvene promjene na početku pokreta 1848./49.", "Samostalni položaj Hrvatske", "Hrvatski sabor", "Hrvatsko mađarski rat", "Hrvatska na putu prema apsolutizmu". U središtu pozornosti ove teme ističe se uloga bana Jelačića u otporu mađarskom hegemonizmu, te se ujedno detaljnije obrazlažu ključni događaji s naglaskom na opis Narodnih zahtijevanja, ukidanja kmetstva, rad prvog zastupničkog sabora, rat s Mađarima. Ovaj udžbenik po prvi put daje drukčiju ocjenu Jelačića s obzirom na njegovu ulogu u ratu s Mađarima¹⁷.

Nakon 1990. za srednje škole tiskano je više udžbenika i priručnika koji obrađuju događaje 1848./49. u Hrvatskoj. Za razliku od dotadašnjih udžbenika, u njima se ti događaji programski odvajaju od povijesti južnoslavenskih naroda i opće povijesti, i raspoređuju u cjelini hrvatske povijesti prve polovice XIX. stoljeća. Prvi put je taj princip primijenjen u

15) Ovaj udžbenik prvi put je tiskan u izdanju Školske knjige 1975., a doživio je 17 izdanja. Bio je u upotrebi do 1992.

16) Ovaj je udžbenik bio namijenjen učenicima centara kulturološkog, umjetničkog, odgojno-obrazovnog, jezičnog, upravnog, pravnog i muzičkog usmjerenja, a služio je i učenicima gimnazijskih usmjerenja, koji su se u to vrijeme ponovo počeli otvarati.

17) U ovom se udžbeniku Jelačića prestaje prikazivati kao kontrarevolucionara i slugu Beča. Ukazuje se na njegovu ulogu u obrani hrvatske nezavisnosti ugrožene od mađarskih posrcanja.

priručniku Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. st.¹⁸. U njemu se događaji 1848./49. u Hrvatskoj prikazuju jedinstveno u čitavoj Hrvatskoj (ne samo u banskoj Hrvatskoj već i u Dalmaciji i Istri). Godina 1848./49. obrađuje se u temi "Ban Jelačić" s podtemama: "Ponovni sukob s Mađarima", "Zahtijevanje naroda", "Prekid veza s Ugarskom" i "Prvi zastupnički sabor", "Rat s Mađarima u rujnu 1848.", "Formalno sjedinjenje hrvatskih zemalja", "Obnova rata s Mađarima", "Nastup neoapsolutizma".

U udžbeniku "Povijest za III. razred gimnazije", autora Dragutina Pavličevića, godina 1848./49. u Hrvatskoj obrađuje se također u okviru cjeline HRVATSKA U PRVOJ POLOVICI XIX. STOLJEĆA u temi "Ban Jelačić - odlučan otpor ugarskom hegemonizmu" sa sličnim podtemama kao i u priručniku "Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX". stoljeću. Sličan programsko-metodološki raspored primjenjen je i u udžbeniku Povijest 3 (autori Franko Mirošević, Anđelko Mijatović i Trpimir Macan)¹⁹.

2. Interpretacija događaja

U udžbeniku za VII. razred osnovne škole i III. razred niže gimnazije, događaji 1848./1849. u Hrvatskoj objašnjavaju se težnjom za rješanjem dvaju važnih pitanja: ujedinjenje hrvatskih zemalja pod vlastitom vladom i Saborom (što je značilo ostvarenje nacionalne i političke samostalnosti Hrvatske) i ukidanje feudalnog društvenog poretka. Navedena pitanja po mišljenju autora trebala je riješiti "hrvatska buržoazija i plemstvo"²⁰. Pored navedenog u tom se udžbeniku ukazuje na postojanje dviju struja unutar hrvatskih snaga, a to su: konzervativna i dio Narodne stranke na čelu s grofom Kulmerom i skupina naprednih iliraca na čelu s Kušlanom. Zamjera se Hrvatskom saboru što svojim odlukama nije ostvario "...težnje narodnih masa"²¹. Po autoru je trebalo radikalno riješiti seljačko pitanje, dati seljaku svu zemlju (livade, šume, pašnjake, vinograde i zemlju koju je seljak obrađivao u zakupu), a ne ga samo osloboditi lične ovisnosti od feudalca, i ukinuti mu urbarijalne daće, tlaku i crkvenu desetinu. Ovaj izrazito klasni i marksistički pristup izostavljen je u udžbeniku iste autorice iz 1961., u kojem se jedino konstatira da se "... građanstvo nije htjelo povezati s revolucionarnim seljaštvom. Ono je u većini očekivalo od cara ispunjenje svojih težnji."²²

Udžbenik Mirjane Gross, Historija za III. razred gimnazije, po mnogo čemu je prvi udžbenik u nas koji je vrlo iscrpno opisao zbivanja 1848./1849. u Hrvatskoj i odredio pristup svim kasnijim udžbenicima koji su pisali o 1848./49. u Hrvatskoj. U podnaslovu "Buržoasko demokratski program narodnog pokreta u Hrvatskoj" navodi se između ostalog slijedeće: "Pozdravljajući velike tekovine martovske revolucije u Beču, skupština zahtijeva Jelačićevo imenovanje za bana, sjedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, samostalnu vladu odgovornu Hrvatskom saboru koji prestaje biti staleški, zatim financijsku samostalnost, ukidanje svih staleških privilegija, prije svega provođenje jednakosti svih pred zakonom te uvođenje poreznih obaveza za sve građane pa i plemiće, kao i ukidanje tlake i kmetstva, uvođenje demokratskih sloboda kao što su sloboda govora, vjere štampe, udruživanja, sudske porote i drugo."²³ Ovo je dotad najcjelovitiji i najznanstveniji prikaz

18) Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. st. str.106 do 113, tema "Ban Jelačić".

19) Udžbenik Povijest za III. razred gimnazije navedenih autora tiskan je 1998. u izdanju Školske knjige.

20) Olga Salzer, Povijest za VII. razred osnovne škole i III. razred niže gimnazije, str. 218.

21) Isto, Vrijedno je istaći da ovu podjelu ni jedan kasniji udžbenik ne spominje, osim udžbenika Fuada Slipičevića.

22) Olga Salzer, Prošlost i sadašnjost 2, str. 86.

23) Mirjana Gross, Historija za III. razred gimnazije, str.126.

programa 1848./49. u Hrvatskoj u našim udžbenicima. U odjeljku "Ukidanje kmetstva u Hrvatskoj" navodi se sljedeće : "25. aprila ban Jelačić, službeno potvrđuje stanje koje već postoji, tj. prestanak tlake, daća i crkvene desetine ali ujedno proglašava 17. aprila prijeki sud kako bi spriječio eventualne sukobe seljaka s plemićima."²⁴ Inače, kad je riječ o ukidanju kmetstva i položaju seljaka, svi udžbenici, pa i udžbenici osnovne škole, tom pitanju poklanjaju vidno mjesto. Ukazuje se na snažan zamah seljačkih nemira za koje se tvrdi da je vlast pred njima morala popustiti i ukinuti kmetstvo. U ranijim udžbenicima potencirala se odluka o prijekom sudu. Nešto suptilniji i manje klasno obojen pristup u prikazu seljačkih nemira uočava se u udžbeniku Mirjane Gross u odjeljku "Jelačićev proglas o ukidanju kmetstva" kojeg prihvaćaju i autori udžbenika "Čovjek u svom vremenu 3" iz 1985. godine (autori D. Pavličević i Filip Potreblica).

Uloga bana Josipa Jelačića u zbivanjima godine 1848./1849. najkontrovezniji je dio sadržaja događaja tih godina u Hrvatskoj. U interpretaciji tog pitanja uočavaju se velike razlike, od vrlo negativnih u starijim udžbenicima do pozitivnih koje se uočavaju od 1990. godine.

U udžbeniku za osnovnu školu iz 1953. autor konstatira da je imenovanje Josipa Jelačića za bana car potpisao na prijedlog "... barona Kulmera jednog od vođe konzervativnog dijela Narodne stranke... koje je odgovaralo interesima bečkog dvora"²⁵. Ujedno se tvrdi da je Jelačić poslužio kao oružje reakcionarnog dvora, te da je u Mađarskoj ratovao pod carskom zastavom, za carske interese. Uz tekst se donosi i karikatura bana Jelačića pred Bečom, ispod koje piše da je Jelačić "... izbuljio oči kad je na čelu svojih horda ugledao junački Beč"²⁶.

U udžbeniku tiskanom 1961. ocjena iste autorice je mnogo umjerenija. Ispod njegove slike piše da je "...barun Josip Jelačić bečkom dvoru bio dobro poznat po svojoj odanosti", a da su ga u Hrvatskoj poznavali i smatrali pristalicom iliraca, te da ga je zato Dvor imenovao za hrvatskog bana u tim revolucionarnim danima. U udžbeniku iz 1973. ponavlja se ocjena data u udžbeniku iz 1961., s tim što se naglašava da je gušio revoluciju u Beču, te da je ratovao protiv Mađara u interesu Bečkog dvora. Isto konstatiraju autori u udžbeniku iz 1985. godine²⁷.

Fuad Slipičević u udžbeniku "Povijest naroda FNRJ" kaže da je Jelačić za bana izabran od konzervativne grupe koja je "...udesila da ga Sabor izabere a car imenuje za bana."²⁸. Uz već ustaljene tvrdnje kako je Jelačić gušio revolucije u Beču, a zatim u Mađarskoj, Slipičević tvrdi da je "... nastavljanje borbe protiv Mađara imalo sve izrazitiji kontrarevolucionarni karakter."²⁹. Temu Slipičević završava ovom konstatacijom: "Marx i Engels kao aktivni učesnici u u njemačkoj revoluciji u svojim člancima su osudili držanje slovenskih naroda i označili ga kao kontrarevolucionarnu djelatnost."³⁰

Ocjena Mirjane Gross u udžbeniku "Historija za III. razred gimnazije je drukčija. I ona tvrdi da je bečkom Dvoru bilo u interesu da ne čelu bude vojnik kejeg će u slučaju

24) Ist, str. 126.

25) O.Salzer, Povijest za VII. razred osnovne škole i III razred niže gimnazije, str. 219. Navedena konstatacija se potkrepljuje objašnjenjem da je za Dvor i za hrvatsko plemstvo i dio buržoazije bilo važno da ban raspoložb i vojnom snagom koja bi se mogla upotrijebiti protiv revolucionarnog pokreta u samoj Hrvatskoj.

26) Isto, str. 224.

27) D. Pavličević, F. Potreblica, Čovjek u svom vremenu 3, str. 42-43.

28) F. Slipičević, Historija naroda FNRJ, str. . Po mišljenju Slipičevića na taj je način "političko rukovodstvo pokreta u Hrvatskoj došlo u ruke konzervativne auskoro i kontrarevolucionarne grupe".

29) Isto.

30) Isto.

potrebe moći iskoristiti protiv mađarske revolucije, a da je Narodna stranka bila sklona, radi obrane Hrvatske od mađarskog nacionalizma, da se poveže civilna Hrvatska s Vojnom krajinom. Gross smatra da je Jelačićeva vojska postala samo dio ratne mašinerije austrijske reakcije protiv mađarske revolucije.

U udžbeniku Povijest 2, autora H. Matkovića, B. Draškovića i N. Stančića u biti se drukčije interpretira uloga bana Jelačića u 1848./49. u Hrvatskoj. Izostavljene su ocjene kontrarevolucionara i reakcionara, te sluge Beča. Uzroci rata Jelačića s Mađarima objašnjavaju se nastojanjem ugarske vlade da preuzme kontrolu nad Hrvatskom, zato su, kaže se, Jelačić i Narodna stranka zaključili da se sukob može riješiti samo ratom. Rušenjem mađarske vlade uklonile bi se prepreke na putu prema federalističkom preuređenju Monarhije i uspostavljanju samostalnog položaja Hrvatske te drugih južnoslavenskih naroda.³¹ Vrijedno je istaći da se ova ocjena po prvi put spominje u našim udžbenicima. Do tada je problem preuređenja Monarhije na federalističkom principu, za koji su se zalagali Hrvati i Jelačić, prešućiva. Jelačić je, kažu autori, usmjerio svoje snage prema Beču i bečkim ustanicima u listopadu 1848. jer su oni htjeli pomoći Mađarima, a ujedno su zagovarali velikojemački program za kojeg znamo da se suprostavljao federalističkom uređenju Monarhije. Ujedno se konstatira da je Jelačić prestao samostalno djelovati u ratu s Mađarima postavljanjem Windischgratza za vrhovnog zapovjednika austrijske vojske. Ujedno se navodi da kad je Dvor uputio vojsku protiv mađarske revolucije da Jelačić sudjeluje samo kao jedan od istaknutih carskih zapovjednika³². Ovim se, praktički, Jelačića oslobađa odgovornosti za rat s Mađarima, što se ranije nije spominjalo niti na to upozoravalo.

U priručniku Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. stoljeću rat Jelačića s Mađarima objašnjava se težnjom da se izvojuje nezavisnost i ravnopravnost Hrvatske. Ujedno se konstatira da je nakon što je imenovan vrhovnim zapovjednikom vojske u Ugarskoj, ban postao od borca za Hrvatsku, borac protiv mađarske revolucije i bečkog ustanka, te da se spašavajući hrvatski opstanak od agresivnog mađarskog šovinizma, počeo boriti za spas Habsburgovaca koji su tada, kao uostalom i austrijska politika uopće, bili za apsolutizam i centralizam ili za nagodbu s Ugarskom ako je samo moguća.

Uzrok rata s Mađarima skupina autora udžbenika za II. razred srednje stručne škole vidi u neuspjehu pregovora, budući da Mađari nisu odstupali od svojih zahtjeva za stvaranjem velike Mađarske. U svezi s tim navodi se da je sukob Hrvata s Mađarima poticao i bečki Dvor kojem nije išlo u prilog sve jače osamostaljenje Mađarske. Bez etiketiranja kontrarevolucionarnosti, konstatira se da je Jelačić s hrvatskom vojskom sudjelovao u gušenju bečkog ustanka te da je hrvatska vojska, pod Jelačićem, ratovala za očuvanje cjelovitosti Monarhije³³.

Drago Pavličević u udžbeniku za III. razred gimnazije vidi shvaćanje Hrvata da će ih Mađari napasti. Zato je, kaže se, Jelačić u suglasnosti s bečkim Dvorom i biskupom Strossmayerom, drugim uglednicima i Saborom, 7. rujna navijestio rat mađarskoj vladi. I Pavičević naglašava da od "... kako je Beč spašen od revolucije Jelačić ne ratuje više kao hrvatski ban nego kao carski general". U udžbeniku za III. razred gimnazije (F. Mirošević,

31) H. Matković, B. Drašković, N. Stančić, Povijest 2, Školska knjiga 1990., str. 316-320.

32) Za ovaj se udžbenik može utvrditi da je događaj 1848./49. u Hrvatskoj prikazao bez ranije ideologizacije, čvrsto se džeći novih znanstvenih istraživanja do kojih su u to vrijeme znanstvenici došli.

33) Ivan Vujčić u udžbeniku Povijest za drugi razred četverogodišnjih škola, izdavač Birotehnika Zagreb, u svezi s navedenim konstatira da je do rata došlo jer Mađari nisu prihvatili razumne prijedloge hrvatskog bana o federalističkom uređenju Monarhije i priznavanje hrvatske nezavisnosti. Slična se tvrdnja nalazi i u udžbeniku za industrijske škole, izdanje 1996.

A. Mijatović, T. Macan) se konstatira da je uz suglasnost bečkog Dvora, odlučio ratom s Mađarima osigurati Hrvatskoj nezavisnost i slobodu i tako srušiti politiku mađaranskog hegemonizma te tako onemogućiti raspad Monarhije.

3. Zaključak

Prikaz događaja godine 1848.-1849. u Hrvatskoj u našim udžbenicima doživljavao je u dugom nizu godina od 1945. do danas niz postupnih programskih i didaktičko-metodičkih promjena. Te su promjene bile uvjetovane promjenom nastavnih planova i programa, a i novim dostignućima u razvoju hrvatske povijesne znanosti. Do 1990. ti su se događaji u našim udžbenicima uglavnom redovito prikazivali povezano s događajima u južnoslavenskim zemljama koje su ulazile u sastav Habsburške monarhije. Time se željeo istaći jugoslavensko zajedništvo, pa i onda kada za to nije bilo opravdanja. Ne treba posebno naglašavati da je takav pristup štetio boljem i temeljitijem upoznavanju hrvatske povijesti. Primjenjivano je pravilo u kojem se jednaki dio prostora u sastavu nastavne teme poklanjao hrvatskoj kao i slovenskoj povijesti ili povijesti Vojvodine. Svako odstupanje od tog principa dovelo je u pitanje odobravanje udžbenika.

Druga karakteristika pristupa obradi 1848./1849. u Hrvatskoj u našim udžbenicima do 1990. bio je marksistički pristup obradi i objašnjavanju nastalih zbivanja. U tumačenju događaja primjenjivao se klasni pristup. Međutim, i pored toga nije bio zastavljen nacionalni problem koji se u ovoj temi nije mogao potisnuti, pogotovo u objašnjenju sukoba Mađara i Hrvata koji nije bio klasni.

Udžbenici do 1990. previše su prostora poklanjali ratu s Mađarima i sudjelovanju bana Jelačića u pacifikaciji bečkih ustanika u listopadu 1848., s ciljem da se opravda Marxova i Engelsova teza o kontrarevolucionarnosti Slavena u tim događajima. U udžbenicima do 1990. zastavljen je donekle i interes Hrvata u tim događajima, pogotovo pitanje što bi bilo s Hrvatskom i Hrvatima da je pobijedila mađarska revolucija. Previše se isticala odanost bana Jelačića bečkom Dvoru i njegovo korištenje Jelačića kao carskog generala u gušenju revolucija u Beču i Mađarskoj. Prešućivala se činjenica da su Mađari u tijeku pregovora s Jelačićem sustavno uznemiravali hrvatsku granicu na Dravi, da su gomilali vojne snage na granici prema Hrvatskoj, provodili granične provokacije i slično. Dugo se zanemarivalo njihovo rovaranje po Hrvatskoj i pokušaj njezine destabilizacije, naročito u Slavoniji.

U ocjeni odnosa Jelačića prema Dvoru prešućivala se i činjenica njegove smjene 10. lipnja 1848. koju je kralj donio po nagovoru Mađara, vjerojatno zato da se uvjerljivije dokaže njegov sluganski odnos prema Dvoru. Ni njegovo zalaganje za federalističkim uređenjem Monarhije nije do 1990. u našim udžbenicima bilo objektivno objašnjeno.

Uvidom u sadržaj tema o 1848./1849. godini u Hrvatskoj i njihovoj metodološkoj obradi vidljivo je da su svi udžbenici (ovisno o programu) ukazivali na osnovne probleme hrvatske povijesti u tim godinama, a to su ostvarenje nacionalnog jedinstva, rješavanje feudalnih odnosa i borba za ostvarenje hrvatske nezavisnosti unutar Monarhije. Prema tome ne može se reći da su udžbenici do 1990. zanemarivali nacionalni problem. Istanica je u njima borba Hrvata za uspostavu svoje samostalnosti i nezavisnosti, zahtjevi za teritorijalnim jedinstvom hrvatskih zemalja, koje je bilo za banovanja Josipa Jelačića uspostavljeno, makar i u njegovoj osobi. Udžbenici nisu prešućivali ni mađarski hegemonizam koji je označen kao glavni uzrok rata između Mađara i Hrvata. Prezentiranje uloge bana Jelačića u tim zbivanjima postupno se mijenjalo. Što su se snažnije razvijali

demokratki odnosi i kako su znanstvenici istraživanjem dolazili do novih saznanja, prikaz i ocjena Jelačića bila je sve objektivnija.

Udžbenici tiskani nakon 1990. u središte pozornosti postavljaju ulogu bana Jelačića u otporu mađarskom hegemonizmu. Njegova se uloga ističe naslovima tema i podtema, a i u samom sadržaju. Okosnica sadržaja su kao i ranije Narodna zahtijevanja, ukidanje feudalnih odnosa, rad prvog zastupničkog sabora, ujedinjenj hrvatskih zemalja i rat s Mađarima, s tim što se ne potencira uloga bana Jelačića u gušenju revolucije u Beču i Mađarskoj. Ističe se da je u ratu s Mađarima Jelačić želio osigurati Hrvatskoj nezavisnost i slobodu i tako skršiti politiku mađarskog hegemonizma, te onemogućiti raspad monarhije.

Summary

**The treatment of events of 1848-1849 Croatia in our textbooks
from 1945 to nowadays**

Franko Mirošević

Events of 1848 – 1849 have been differently interpreted in our textbooks from 1945 to nowadays. From the programmatic and methodical-didactic viewpoint they have until 1990 been interpreted in connection with the events in Vojvodina and Slovenia, which to a larger part made it impossible to get the students familiar in detail with the situation in Croatia. However, despite these difficulties, those textbooks have, although in a brief and compact manner, managed to point out the main problems of 1848 – 1849 in Croatia (Croatian struggle for national unification, realization of independence and breakaway with feudal relations).

Marxist approach to interpretation of historical events was most distinctive in textbooks printed until 1970s. In later editions it is present to an ever lesser degree. Its most distinctive example was the historical evaluation of Jelačić, whose role has all the way to nineties been painted in dark colors. He is being portrayed as an obedient servant of the Court and as a counter-revolutionary who stamped out revolution in Vienna and Hungary.

Starting from 1992, our textbooks have been interpreting 1848 – 1849 in Croatia in a manner that is programmatically and methodically separated from the history of other Southern-Slavic people within the Monarchy, and in frame of a separate theme – unlike up to then, in a common treatment on the same subject. Nowadays, the center of attention is turned to Ban Jelačić and his resistance to Hungarian hegemony. More detailed approach is dedicated to explaining the crucial events, in particular Demands of the people, abolition of serfdom, activity of the first Parliament (Sabor) of representatives, war with Hungarians, realization of Croatian independence and breakup in relations with Hungarians, as well as the unification of Croatian lands.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LI
ZAGREB 1998.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LI, str.1- 197, Zagreb 1998.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povijesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clío

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povijesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky